

Deák-Sárosi László:

Igaznak kell-e lennie a fikciós műnek?

Fliegauf Bence „Csak a szél” című filmjéről

Dokumentarista stílus és fikciós tartalom

A cím mint kérdés nem kérdés, hanem felelet, hiszen magától értetődő. Mégis, ha a gyakorlat rácsáfol, akkor érdemes kissé körüljárni a dilemmát. Egy fikciós műtől nem lehet elvárni, hogy dokumentarista jelleggel ragaszkodjon a tényekhez, ugyanakkor az, amit állít egy témáról és általában a világról, annak relevánsnak, sőt igaznak kell lennie a lényegét illetően. Bármely jelenség feldolgozása fikcióként különböző megfontolások szerint lehet indokolt. Ha a jelenséget értelmező mű cselekménye nem irreális, tehát nem a fantasztikum körébe tartozik, akkor nyilvánvaló, hogy olyan történetet mond el, amelynek tényei és összefüggései igazak, csak az elmesélés módja és a külsőségek különböznek. A lényegi állítása viszont jó esetben megegyezik az életben tapasztaltakkal. (Egyébként még a nem referenciális és egyben nem valószínű műalkotásnak is igaznak kell lennie, hiszen az magát a létezését járja körül, illetve az ember tényleges belső világát, a szorongásait.)

Fliegauf Bence filmje az alábbi felirattal kezdődik, ezt a prologust teljes terjedelmében idézem: „Magyarországon 2008 és 2009 között bűnelkövetők egy csoportja merényletsorozatot hajtott végre a cigányság ellen. 16 lakóházat támadtak meg 11 Molotov-koktéllal. 63 lövést adtak le lakóházakra sörétes és golyós fegyverekből. A bűncselekmények 55 sértettje közül öten súlyosabb-könnyebb sérüléseket szenvedtek. Hatan meghaltak a támadásokban. A gyanúsítottak ellen jelenleg büntetőeljárás folyik. Noha ezt a filmet a bűnténysorozat inspirálta, cselekménye direkt módon nem kapcsolódik a valós eseményekhez és nem követi a nyilvánosságra hozott nyomozati anyagot.”

A film tehát nem egy távoli bolygón játszódik a szerző által kitalált lények közegében, hanem egy konkrét eseménysorhoz kapcsolódik a közelmúltból. A prologus több ellentmondást tartalmaz, és még néhányra utal a film, illetve a valóság (tényvilág, hírvilág) kontextusában. A legszembetűnőbb, hogy „nem követi a nyilvánosságra hozott nyomozati anyagot”. Ez mindenképp magyarázatra szorulna, hogy ennyire konkrét ügyben miért nem kötelezőek a tények. A prologus szövege dokumentum-jellegűként jelenik meg, és akár egy újsághír, úgy tudósít az eseményekről. Gondosan megőrzi a tárgyilagosság látszatát. Adatokat sorol fel, amelyeket megerősítettek az emberek által hitelesnek elfogadott nyomozati sajtóközlemények. A stílusa is elfogulatlanságra és indulatmentességre utal. A mondatok szikársága nem tartalmaz véleményt és szerzői emocionális felhangokat. (Egy kivétel azért van, de erre később kitérek a későbbiekben.)

A prologus stílusa tehát a szöveg dokumentumjellegét erősíti, ami szerepet játszik a teljes film igazmondó jellegének sugalmazásában. Az internetes műsorajánlókon megtekinthető előzetesben ezt a szöveget egy bemondó olvassa fel, olyan hanghordozásban, ahogyan a közszolgálati, szakmainak és tárgyilagosságnak tartott rádiók hírműsoraiban szokás. A dokumentumjelleg a film képi stílusában is visszaköszön - hogy kissé előreutaljak a film egészére. A teljes cselekményt gyakorlatilag kézi kamerával rögzítették. Olyan az összes képsor, mintha egy tényfeltáró riporter vagy inkább egy oknyomozó amatőr filmes követné a kérdéses család tagjainak mindennapjait. Mintha nem egy professzionális forgatókönyvíró, rendező, producer, stáb stb. mesélne el egy areferenciális fikciót. Az antropomorf kamera így a nem profi filmes, de profi tényfeltáró szemtanú azonosuló nézőszögét kölcsönzi a

mozinézőnek. Bevonja az ábrázolt világba, a sok helyváltoztatást premier plánban követő képekkel. A film fikciós mű, de stílusában dokumentumszerű.

Ezzel a stílussal a film készítői alaposan túllóttak a célon. A nézői azonosítás-azonosulás részben megtörténik, de – nyilvánvalóan nem az alkotói szándék szerint – az elidegenítés is. A kamera folyton esetlenül imbolyog. Ez erősíti a felvétel álsponenitását, de nagyon fárasztó is. Egyszerűen zavaró. Ha mindezt egy tenyérnyi monitoron láttam volna, elfogadnám amatőrség vagy a „helyszínelő” stílusa megidézésének, de mivel az óriási kép egy tíz méter széles vásznon imbolygott közel száz percen keresztül, rendkívüli módon kifárasztott pszichikailag. Ez a stílus egyáltalán nem növelte nekem mint képzeletbeli szemtanúnak a téma iránti érdeklődésemet, hanem csak fáradttá, türelmetlenné tett, hiszen éreztem, hogy visszaélnék a vizuális percepcióm tűrőképesség-határának feszegetésével.

Visszatérve a prológosra: már abból azt a következtetést lehet leszűrni, hogy az alkotók a fikciós mű szelektív elfogultságát akarták kompenzálni a hang- és képstílus dokumentum-jellegének erősítésével, illetve részben a spontán és amatőr prezentációs rétegek eltúlzásával. Szükség is van valamilyen kompenzációra, mert a film cselekménye a prológos szerint is „direkt módon nem kapcsolódik a valós eseményekhez és nem követi a nyilvánosságra hozott nyomozati anyagot.” Miért nem? Mi akar elhallgatni vagy másképp mondani?

A hiányzó szál: kapcsolat a katonai titkosszolgálattal

Addig rendben, hogy egy fikciós filmben meg lehet változtatni a helyszíneket hasonlókra, a neveket, konkrét eseményeket pedig a tényektől eltérőkre. Ezzel kapcsolatban nincsenek fenntartásaim. A „Csak a szél” szociografikus jellegű hangulati képe a faluvégeken élő cigányokról reális, sőt naturalisztikus. Mindezt elfogadom annak ellenére, hogy a kiválasztott család ritka mintacsalád, ahol az anya rendszeresen dolgozik, a gyerekek pedig nem agresszívek, és rendszeresen járnak iskolába.

A hiba ott keresendő, ami a prológusból és a filmből hiányzik, illetve abban, ami az elhallgatás következtében a film fő állítása. Ami rikítóan hiányzik, az például egy ilyen dokumentált újsághír: „*A HM [Honvédelmi Minisztérium] elismerte: kapcsolatban állt a romagyilkosságok egyik gyanúsítottja a katonai titkosszolgálattal*” (Népszabadság Online, 2010. augusztus 13.) Illetve több hasonló társa a hír- és cikksorozatból, például: „*A KBH-nak volt információja a romák gyilkosainak „fegyverbeszerzési törekvéséről*”” (Népszabadság Online, 2010. augusztus 30.)

Ennek a hírsorozatnak, hírsorozatnak az elhallgatása a film és szerzői által a prológusból és a filmből nagyon tendenciózusnak tűnik. Ugyanis a katonai hírszerzési kapcsolattal az információk az alap-történetnek (romagyilkosság-sorozatnak) egészen más verzióját rajzolják ki, mint anélkül. Nélküle az a történet állítható össze a maradék tényekből és összefüggésekből, hogy Magyarországon olyan erős a nacionalizmus és a cigányellenesség a lakosság körében, hogy spontán módon kitermelhet egy olyan professzionális magánkommandós csoportot, amelyik meg tud tervezni és végrehajtani egy ilyen bünténysorozatot: vagyis ártatlan, rendezett életvitelű roma egyéneknek és családok életét oltja ki csakis rasszista indítékokból.

Tulajdonképpen ez a film állítása, amit a rendező nyilatkozatai is megerősítenek, és a valós eseményekben nem tájékozott nézők is így dekódnak: „Ez egy művészi reflexió arra, hogy mi történik a magyar cigánysággal.” (Fliegaufer Bence) Ehhez íme egy újabb műfaji és

referenciális vonatkozású magyarázkodás ugyanabból a cikkből: „Vannak benne fiktív elemek is, de olyan filmet próbáltunk csinálni, amely követi a merényletek eseményeit.” *Fliegauf Bence* berlini sajtótájékoztatóján elhangzott mondatait idézi Vincze Barbara, *Origo*, 2012. febr. 17.

A rendező első mondata olyan állítás, amelynek érvényességével lehet vitatkozni. A második pedig még ellent is mond a prológosban foglaltaknak. Igaz, a különbség arra is utalhat, hogy *Fliegauf* csak a nyomozó hatóság verziójában nem hisz. Ennek van, lehet alapja, bár a rendező épp azt hallgatta el, amit a nyomozók is: a titkosszolgálati vonalat. Ebben a kérdésben a bíróság, a felsőbb igazságszolgáltatási szerv viszont „nyomoz”, tehát próbálja pótolni azt, amit a rendőrség és az ügyészség elmulasztott.

Egy német újságíró szerint „Magyarország egy olyan ország...”

Egy német újságíró pedig a következőket írta le a cikkében: „Magyarország egy olyan ország, ahol a szintók és romák, és már egy jó ideje a zsidók ismét nincsenek biztonságban. A nacionalizmus és az antiszemitizmus a politikában és a médiában társadalmilag újra elfogadható” (A német *Taggespiel*ben megjelent újságírói véleményt idézi Vincze Barbara: *Imádja a német sajtó Fliegauf Bence filmjét*, *Origo*, 2012. febr. 17.)

Az a probléma, hogy a külföldi nézők, még az újságírók sem tájékozottak a romagyilkosságok eseményeit illetően és a cigányok magyarországi helyzetével kapcsolatban – vagy legalábbis egy részük úgy tesz, mintha tájékozott lenne, de nem az –, így sokan azt a következtetést vonják le, hogy nálunk általában élnek félelemben a romák, és általában vannak életveszélyben az (állítólagos) kisebbségek iránti gyűlölet miatt. Nem csak 2008-2009-es időszakra érti mindezt a német újságíró, amelyik periódusban az épp regnáló hatalom folyton előkapta az „antirasszista”-kártyát. A német tollnok jelen időben teszi meg az állítását és az egész Magyarországról, ráadásul a jelek szerint egyáltalán elhiszi a romák filmben bemutatott jellegű félelmének tényét, indokoltságát, sőt kiterjeszti azt más kisebbségre is.

Nos, ez az az állítás és következtetés, ami nem állja meg a helyét. A katonai hírszerzés, a titkosszolgálatok, és e szerveket felügyelő politikusok érintettségének alapos gyanúját nem korrekt dolog elhallgatni. Ha bebizonyosodik az érintettségük jogerősen, az egészen más verziókat tehet valószínűvé, sőt bizonyítottá. A Honvédelmi Minisztérium illetéesei már egyébként elismerték – mint már idéztem is az erre vonatkozó hírforrást –, hogy a hírszerzésük munkatársai romagyilkosság-sorozat egyik gyanúsítottjával kapcsolatban álltak. Az is kiderült a nyilatkozatokból, és egy vizsgálóbizottsági jelentésből, hogy az említett személlyel való kapcsolattartást, illetve az ő megfigyelését közvetlenül azelőtt hagyták abba, amikor ő beszerezte a támadásokhoz használt első fegyvereket. Az illetékes szervek mindenképpen benne vannak az akcióban, akár csupán azzal is, ha nem végezték megfelelő mértékben a dolgukat; arról nem is beszélve, ha kifejezetten hagyták vagy bátorították volna az elkövetőket. Ez utóbbi verziók sem zárhatók ki. Máshol is fordult már elő, hogy bűntényeket vagy az azokról szóló kommunikációt manipuláltak politikai haszonszerzés eszközeiként.

Tehát nem mindegy, ha egy film azt sugallja, hogy egy ilyen akció (jelen esetben a magyarországi romagyilkosság-sorozat) spontán módon nőtt ki a lakosság agresszívebb egyedeinek attitűdjéből és cselekedeteiből; vagy ott lappang a háttérben a 2009 előtti titkosszolgálati emberek mulasztása vagy szervező munkája. Az első verzió a magyar nemzet és állampolgárok kollektív bűnösségét sugalmazza, a másodikban viszont inkább egy

bizonyos politikai érdekcsoport felügyelte állami intézmények hanyagságának vagy tudatos provokációjának a lehetősége merül fel központi problémaként. Nem mindegy. A különbség nem lehet a művészi szabadság tárgya, ha egyik változat nem bizonyult be vagy zárható ki egyértelműen.

A film „művészi” ítélet a jogerős döntés meghozatala előtt

Célszerű lett volna, ha ezt a filmet a jogerős bírósági ítélet meghozatala után készítették volna el. Ez a gyilkosságsorozat nem szokványos eset, az biztos. Újságcikkek sora feszegette máris, a bírósági eljárással párhuzamosan, hogy egy ilyen spekulatív agresszió meghaladja a gyanúsítottként letartóztatott kidobóemberek ideológiagyártó képességeit; a szervezés-lebonyolítás a szellemi potenciáljukat, a fegyverek és egyéb eszközök (terepjáró stb.) beszerzése pedig az anyagi lehetőségeiket. Az egyik gyanúsított ugyan a gyilkosságsorozatot megelőzően külföldön dolgozott, tehát ott gyűjthetett pénzt a fegyverekre. Nagy kérdés azonban, hogy a kibucokban K. Árpád kereshetett-e annyi pénzt, hogy többféle fegyvert vásároljon, már ha egyáltalán ő vásárolta azokat. Ez a közel-keleti szál ráadásul nemzetbiztonsági vonatkozású kételyeket is felvet. „Elsősorban pénzgyűjtés céljából ment a 2000-es évek elején Izraelbe dolgozni K. Árpád, a romagyilkosságok egyik előzetesben lévő gyanúsítottja – tudta meg az MTI szerdán Debrecenben.” (*Romagyilkosságok: K. Árpád pénzt keresni ment Izraelbe, Népszabadság Online, 2009. szeptember 2.*)

Van már arra példa, hogy a jogerős bírósági döntés előtt készítettek filmet bűnügyi esetről. Ilyen a román kézilabdázó, Marian Cozma meggyilkolásának háttértörténete. A film címe: „Szíven szúrt ország” (2009., r.: Babos Tamás, Csillag Mano, Kálomista Gábor, Kivés György, Vecsernyés János). E dokumentumfilm esetén is szerencsésebb lett volna megvárni a jogerős bírósági döntést, azonban azt bárki elismerheti, hogy a veszprémi ügy sokkal egyértelműbb eset mint kriminológiai jelenség. A tényállás nagy része feltérképezhető volt a bíró eljárás előtt is, és a rendőrség, illetve a sajtó meg is tette. A bodzavirággyűjtésből luxusautókat vásárolt, kigyúrt izomzatú, többségében roma fiatal emberek és barátnőik egy csoportja szokás szerint végigjárta kedvtelésből az éjszakai szórakozóhelyeket, és 2008. február 8-án az egyik veszprémi mulatóhelyen összeakaszkodtak a szintén ott szórakozó kézilabdásokkal. Az összeszólalkozás során közülük valaki Marian Cozma életét kioltotta, egy másik kézilabdást pedig életveszélyesen megsebesítettek. A későbbi gyanúsítottak közül többen külföldre menekültek, de elfogták őket az osztrák rendőrség segítségével. A büntetőper ebben az ügyben ma, 2012-ben már az elsőfokú eljárás lezárása után tart, ahol két életfogytiglani büntetést már kiosztottak a bírák. Az eljárás fellebezésekkel folytatódik.

A Cozma-ügyben tehát egyszerűbb az alapszituáció. Mulatózó fiatalok szólalkoztak és verekedtek össze – indulatból. Nincs ok ideológiai háttérmanipulációra gyanakodni. Az indítékok egyértelműek: felelőtlen és céltalan fiatalok agressziója okozta a tragédiát. Az eljárásnak „csupán” azt kellett és részben kell tisztázni, hogy ki kezdte a csörtét, ki ütött és szúrt először, illetve másodszor, és ki adta le a gyilkos szúrást stb. A roma-sorozatgyilkosságok története mögött azonban ott lebeg egy erősen művi ideológiai háttér munka és provokáció lehetősége. Ezt mindenképp tisztázni kell Fliegau filmjétől függetlenül is. Nagyon remélem, hogy a bíróság ezt megteszi, és kideríti az igazságot. Igaz, kétségeim nekem is vannak, mert a katonai hírszerzés akkori munkatársai eltüntethették közben az önmagukra nézve terhelő bizonyítékok egy részét. Amennyiben voltak. Az ártatlanság vélelme megilleti őket is, de a nyomozati tények alapján a gyanú azért fennáll velük kapcsolatban.

Az igazság, legyen bármi is, annak nyilvánosságra kell kerülnie. Nincs értelme azon gondolkodni, hogy például árt-e az ország imázsának vagy sem. Az árt, ha nem az igazság kerül nyilvánosságra, és ha egy filmalkotó művészi igazsága nem egyezik meg a tények által mutatottal. Meg kell keresni és felelősségre vonni a valódi elkövetőket és az esetleges felbujtókat. Én kivárom ezt, mivel összességében bízom a magyar igazságszolgáltatásban – mást nem is tehetek –, és majd utána visszatérek a jelenség értékelésére.

Mindenesetre addig is erős fenntartással kezelem a „Csak a szél” azon fő állítását, hogy Magyarországon az épp regnáló hatalom jellegétől, kilététől függetlenül (akár ma, 2012-ben!) a romáknak félniük kellene csupán etnikai hovatartozásuk miatt. Az ártatlanság vélelme egy nemzetet és egy országot is megillet. Ha valami, akkor az máris hatalmas felelőtlenség a „Csak a szél” alkotói részéről, hogy az egyik fő verziót valószínűsítik, pontosabban tárják a néző elé tényként. Hiába mentegetőznek a prológosban, hogy a gyilkosság sorozat nem követi a tényeket, az csupán inspirálta a filmet. A film állításai túl konkrétak ahhoz, hogy csak egy közvetetten inspirált fikció legyen.

Egyébként a rendező egyik interjújában elismerte, hogy a valós eseményekhez is igazodtak: „Olyan filmet próbáltunk készíteni, ami nem követi a nyomozati anyagot de szerepelnek benne olyan motívumok is, amelyek az esettel kapcsolatosak. Ez az én művészi reflexióm arra, ami ez alatt a két év alatt Magyarországon történt – mondta a rendező, Fliegaufer Bence.” (Idézi a Kuturography 2012. február 16-ai cikke: *Itthon többeknek ciki, Berlinben díjat érhet Fliegaufer Bence romagyilkosságokról szóló filmje*)

Fliegauferot tehát érdeklik a tények, de saját elképzelése szerint válogat belőlük. Az nem érdekli például, hogy ott lebeg bármiféle gyanú és felelősség a katonai titkosszolgálat munkatársai felett. Ő tudni véli már a jogerős bírói ítélet előtt is, hogy mi történt ez alatt a két év alatt Magyarországon. Szerinte ez a „művészi” igazság, vagy „művészi reflexió”, hogy az általa használt kifejezést idézzem.

A prejudíció és az inszINUÁCIÓ a film és alkotói részéről megtörtént. Ítéletüknek egy fontos része már a prológosban benne van. Annak szövege alapján „bűnelkövetők egy csoportja” a „cigányság ellen” hajtott végre a merényletsorozatot. A rasszista indítékot tehát már a bevezetés feltételezi, és készpénznek veszi. Miközben, ha a háttérmanipuláció igazolódik, akkor az indíték a rasszizmus ráfogásának gyakorlata és a gátlástalan politikai haszonszerzés is lehet. A film alkotógárdája miért valószínűsíti csupán egyik verziót?

Motivációlatolgtatás – a vidéki és a pesti rendőr párbeszéde

Egyébként a film egyik hosszabb epizódjában megtörténik egy részletes motiváció-latolgtatás. Van egy önálló betét – egy elkülönült rész a filmben –, amikor két rendőr értékeli a romagyilkosságokat. A főszereplő kiskamasz a véletlen folytán kihallgatja a beszélgetésüket a legutóbbi gyilkosság helyszínén, egy véres fal melletti szekrénybe bújva. Az egyik rendőr vidéki, és meg is említi, hogy ő van itthon, a másik pedig majd Pesten lesz a főnök, mert ott ő ismeri a viszonyokat. Ez a nem fővárosi, középkorú rendőr közvetíti a néző fele a vidék feltételezett vélekedését a romákról és a gyilkosság sorozatról. A férfi nem titkolja, hogy részben egyetért az elkövetőkkel. Csak nem fogja fel, hogy miért épp a dolgos romákat lőtték le, miért nem az ingyenélőket és az agresszívokat? Meg is említi egy esetet, amikor romák kiraboltak és megerőszakoltak egy öregasszonyt. Szerinte az ilyen bűntények elkövetőit kellene „megcsinálni”, vagyis megölni.

A vidéki rendőr tehát bosszankodik, mert szerinte az emberek, köztük a romák nem fogják megérteni a gyilkosságsorozat kommunikációs gesztusát. Az egyszerű falusi ember, roma és nem roma számára felfoghatatlan a tisztán rasszista indíték. Nekik kell valami negatív tett, és az arra reflektáló indulat, hogy rosszat gondoljanak vagy tegyenek. Lehet, hogy a forgatókönyvíró-rendező bele se gondolt abba, hogy ezzel a dialógussal alaposan összezavarja a gyilkosságsorozat motivációs háttérének értékelését. Még a filmen belül is. A dolgos és vétlen romák elleni támadássorozat nem a rendőr és nem az elkövetéssel gyanúsított mulatóhelyi alkalmazott kidobóemberek ideológiai szintje. Az ilyen sokkal valószínűbb, hogy íróasztal mögött ülő fehérgallérosok találták ki. De kicsodák? Ezt kellene kinyomozni, bebizonyítani és bemutatni, és akkor állítani azt, hogy a romának mikor, kiktől és miért kell félniük. Ha kell.

Van még ennek a rendőrdialógusnak egy nagyon durva része. A középkorú, a fővárosinál idősebb rendőr a következőt mondja: „a cigánygyerekeknek van egy szomorú tulajdonságuk. Felnőnek, és akkor már b_uszhatod!” Nos, ez egy valóban rasszista kijelentés, ami helyenként előfordulhat olyan emberek körében, akik napi szinten együtt élnek a cigányság agresszívebb egyedeivel. Azokkal a cigányokkal, akik tevőlegesen hozzájárulnak a róluk alkotott negatív összkép kialakulásához. A rendőr elgondolása túláltalánosítás: ez az egyszerű ember logikája, ami szerint egyesek úgy vélik, hogy minden roma gyerek potenciális munkakerülő és/vagy agresszor. Már ha felnőtt.

Az általánosításra okot, pontosabban ürügyet adó főbb toposzokat a film bemutatja. Látni egy lepusztult belsejű házban szülői felügyelt nélkül unalmat űző roma kamaszokat, akiknek egyetlen szórakozásuk a gyilkoló számítógépes játékokkal való fiktív lövöldözés. A családayánál pedig megjelenik egy családi barát, aki nagy pénzüsszeget, mintegy négyszázezer forintot követel, uzsorakölcsön törlesztése címén. A nő már csak azzal tud védekezni, hogy ki fog menni a férjéhez Kanadába, és a férfire hagyja a házat, de megígéri, hogy a kölcsönt még pénzben is visszafizeti. Ugyanerről az uzsorás férfiről szól később egy epizód, amikor ő egy kocsmá előtt minden ok nélkül beleköt egy arra járó nem roma fiatalemberbe, és azt ütni-verní kezdi.

Mindez természetesen nem ellensúlyozza azt a tényt, hogy a rendező elfogultan áll hozzá a cigánygyilkosság-sorozat értelmezéséhez, a magyarországi cigányság helyzetének a meghatározásához. Eddig elsősorban a prologus alapján és a rendező nyilatkozatai szerint értelmeztem a filmet. Meg kell vizsgálni azonban azt is, hogy a film cselekménye és annak egésze mit állít a kérdéstről.

Imbolygó nézőpont; A félelem fotogéniája

A „Csak a szél” Fliegauftól megszokott lassú tempóban bemutatja egy roma család mindennapjait. Az időszáv, egy teljes napot ölel fel hajnaltól másnap reggelig. Ezalatt az idegesítően imbolyogva „dokumentáló” kamera követi az anyát, a lányt, a fiút és a nagyapját. Ők élnek egy fedél alatt. Az anya elmegy munkába közmunkaprogramban zöldövezeti területet takarítani. Dolgozik még takarítóként egy iskolában is, ahonnan aznap elkésik, nyilván a két állás ütközése miatt. A lány egyedül szintén elmegy reggel az iskolába. A fiú viszont az aktuális napon kimarad az iskolából, mert ő egy bunkert rendez be titokban magának és családtagjainak arra az időre, amíg ki tudnak utazni az apjához Kanadába.

A fiú tehát félelemben él. Attól tart, hogy a családja is a gyilkosságsorozat áldozatai lesz. Oka elvben van rá a film fikciója szerint, mert például kihallgatta a rendőrök beszélgetését. A

bunkert azonban már korábban kezdte berendezni, tehát ő a jelekből következtet arra, hogy veszélyben az életük. Már a film legelején a fiú, Rió hall egy siratóéneket, amint elhalad a temető szélén. Később kiderül a dialógusokból is, hogy egy roma családot, Lakatosékat már megölték a közelben.

Nos, ez nem autentikus feldolgozása a romagyilkosság-sorozatnak, mert a rendőrök párbeszédéből nem az a verzió körvonalazódik, amelyet a sajtó is megírt és a rendőrségi tájékoztatók is részben megerősítettek. A valóságban az elkövetők az áldozatokat az ország különböző településein szemelték ki. Kétszer ugyanarra a helyre nem mentek, mert részben tarthattak a lebukástól, részben azt a látszatot akarták kelteni, hogy bárhol lecsapatnak. Az elkövetők a filmben ezzel szemben kétszer ugyanazon a településen gyilkoltak, ami érvényteleníti a „véletlenszerűen, különböző településeken kinézett áldozatok”-elvét.

Rió a film szerint okkal félt, de csak a film szerint. Ám még ott sem, mert a történetben belép még egy mellékszál, egy idősebb roma fiú révén, aki a helyi polgárőrségnél dolgozik, és aki hallomásból úgy tudja, hogy a szóbeszéd szerint kollegái, a szintén roma polgárőrök is benne vannak a „dologban”. Ez kissé túldimenzionálja az egész történetet, de egy újabb jelzés arra, hogy egy ilyen koncepciózus bűnténysorozat nem egy-két romaellenes (nem roma) állampolgár magánakciója. Hogy valami körmönfont tervszerűség benne van az egészben, azt film cselekményei is valószínűsítik, bár nem elég határozottan; és egyáltalán nem mindegy, hogy kikre hárítják az egész cselekménysorozat értelmi szerzőségét és a lebonyolítást.

Mint néző elfogadom, hogy Rió a cselekmény belső logikája szerint, bizonyos ellentmondások ellenére, de okkal fél. Félt még a nagyapja is, ő ösztönösen érzi meg a veszélyt. A nagyapa magatehetetlen mozgáskorlátozott ember, aki beszélni sem beszél, csak nyöszörög, mégis a film cselekményének utolsó napján valahogyan – hogy miként, az nem derül ki –, elhagyja a házukat. A lánya talál rá munkából hazafelé menet az erdőben, és visszaviszi. A nők: az anya és a lánya a férfikkal ellentétben nem érzik a veszélyt. Ugyanúgy élnek a hétköznapjaikat, mint eddig. Az anya elmegy sorra a két munkahelyére, a lány pedig az iskolába és egy szomszéd kislánnyal lubickolni a folyóra. Gyanútlanok tehát.

Az anya még akkor sem érzi vagy érzékeli a veszélyt, amikor a sorozatgyilkosok a házukhoz érkeznek az utolsó éjszakán. „Csak a szél” – mondja az anya a fiának a gyanús zajokra. Innen jön a film címe. Ebben is látok tendenciózusságot, de következtelenséget is. Az anya és a lánya meg sem ijednek. Ők egyszerű emberek, hozzájuk nem jut el a gyilkosságsorozat koncepciózusságának körmönfont üzenete.

A film ugyanilyen körmönfont, mert a fő állatása az, hogy ma egy roma származásúnak csakis etnikai hovatartozása miatt halálfélelemben kell élnie ma Magyarországon. Nem csak 2008-2009-ben, és nem csak egy bizonyos politikai vezetés idején. A végkifejlet az, hogy a családot lelövik. Egyedül a fiú képes elmenekülni. Amikor felriad, hívja magával az anyját és a nővérét, de azok nem tartanak vele. Rió kijut a házukból, de a támadók utána lönek. Nem tudni, eltalálták-e, meghalt-e. Mindenesetre az utolsó epizódban a hullaházban már csak a két nőt, a fiú nővérét és anyját, illetve a nagyapját öltözteti egy gyászhuszár.

Hatásvadász epilógus

Bármennyire is megrázóak a romagyilkosságokról szóló sajtótudósítások, a hullaházi jelent akkor is visszataszítóan hatásvadász. A gyászhuszár szép ruhát, csinos cipőt a halottakra. A kamera hosszan elidőzik az elhunytak különböző testrészein, amelyeket ugyancsak hosszan

mutogatott korábban: akkor még élőként, szépként, sőt kívánatosként. A kamera hosszú és lassú svenkkel pásztáz végig az anya testén, és emeli ki a több tucatnyi, sörétes puska ütött lyukat. Nem számoltam meg, de úgy tűnt, ott van mind a hatvahárom lövés nyoma, amelyeket a prólógus emleget a teljes bünténsorozattal kapcsolatban. A hullák még meg sem merevedtek. Nyilván, a színészeknek nehéz lett volna „eljátszaniuk” egy csontkeményen élettelen hullát, de akkor is durván hatásvadász, hogy puha, szinte még élő testeket öltöztet a gyászhuszár. Nem mintha annyira ragaszkodni kellene a valóságához és a naturalista mozzanatokhoz, de egy elhunytat nyomban felöltöztetnek a hűtőházban? Nem kerülnek előtte a boncasztra, különösen, ha gyilkosság áldozatai lettek? Később pedig hűtőbe? A halott lánynak kivillan a hasa is az asztalon fektében. A hasa, amelyet olyan simogató közvetlenséggel rögzített korábban a kamra többször is. Ahol egy újabb élet indult volna el – talán. Az egyik szereplő utalást tett arra, hogy a lány terhes, és ő ezt nem cáfolta. A film végén a nők csinos lábain a szép cipellők fölött, a bokájukra kötve cédulák virítanak a hullaházi adatokkal.

Ekkor következik a vége főcím, ami alatt teljesen kusza, vad citerazene szólal meg. Ezt a zenét a stáblista szerint maga a rendező, Fliegauf Bence szerezte és adja elő. Olyan hangokat csal elő a citerából, mintha egy epilepsziás rohamban szenvedő muzsikálna egy „bomlott cimbalmon” a gumiszobában. A rendező teljesen kivetkőzött magából, de nem csak a zeneszám alapján, hanem az egész filmet tekintve. Félelmetes volt. Ilyen rettenetesen elborult főcímet és filmet még nem hallottam, nem hallottam.

A művészi indulat következtetései

A „Csak a szél” olyan félelemérzet-jelenséget mutat be a romák körében, ami nem nyert bizonyítást maga a film szerint sem, nemhogy a valóságban, legalábbis jogerős bírósági ítélet révén. A rendező a film ötletét egy erős emocionális sokknak köszönheti egyik nyilatkozata szerint: „Pontosan nem emlékszem, hogy jutott eszembe a film ötlete, de annyi biztos, hogy többször felébredtem arra, hogy fegyverek torkolattüze villog, és emberek sikoltoznak. Akkor erős érzelmi hullámvágás alakult ki bennem.” Fliegauf Bence berlini sajtótájékoztatóján elhangzott szavait idézi Vincze Barbara, *Origo*, 2012. febr. 17. Kár, hogy ezen a pillanatnyi hangulati megrázkódtatáson nem tudott túljutni a film elkészültéig és bemutatásáig.

Később már a következőket állította a rendező: „Azért nem az a jellemző Magyarországon, hogy embereket csak úgy lelőnek” – válaszolta Fliegauf. „A romagyilkosságok esetében kiszült a rasszizmus. A populista politika a szavazatok érdekében természetesen kihasználja az idegengyűlöletet, de én nem szeretnék bekapcsolódni ezekbe a politikai játszmákba. Ez a film művészi reflexió a történelekről, nem pedig politikai állásfoglalás. Inkább kérdéseket próbálok feltenni és nem válaszokat adni. Szerintem a művészettel foglalkozó embereknek ez a dolguk.” (Idézi az *Origo*, 2012. febr. 18., *Fliegauf Bence nyerte a zsűri nagydíját a Berlinalén*)

Utólag már magyarázkodhat Fliegauf. A filmje szelektív és áltényei közvetve politikai állásfoglalásnak is minősülnek. A politikai játszmába igenis bekapcsolódik egyoldalú nézőpontjával, és nem csak felteszi a kérdéseket, de meg is válaszolja, természetesen a játékfilm eszközeivel. Nem csak ő véli úgy, hogy a víziója szerint ez történt Magyarországon, hanem sok néző is. Vannak, akik Fliegauf képsorait tényekként kezelik, és épp a stílus, a dokumentarista (!) stílus külsőségei miatt a film minden szavát elhiszik. Egy középkorú görög nő nyilatkozta a berlini bemutató után: „Nagyon tisztán meg lehetett érteni, mi történt Magyarországon, és a film nagyon egyenletes dokumentarista stílusban számolt be

mindezekről, és remekül követi a család egy napját. Nagyon erős film, ami nagyon veled marad az után is, hogy kijössz a moziból.” (Idézi: Vincze Barbara|Gyenge Zsolt, *Origo*, 2012. febr. 16, *A szemét nem kellék, hanem valóság*)

A *Taggespiel* újságírója is Magyarország általános állapotára, a rasszizmusra, a cigányellenességre és az antiszemitizmusra következtetett a film kapcsán. Az idézet a cikk elején található. Ebbe vajon belegondolt-e az angyalarcú, álnaiv finomkodással az újságíróknak magyarázkodó, díjazott művész? Tudom, hogy egy rendező nem felelős a filmje összes nézőjének értelmezési stratégiájáért, de aki látta a filmet, és aki utánaolvasott az ihletül szolgáló bűncselekmény-sorozatnak, az látja, hogy ezek a konklúziók nagyon is a „Csak a szél” szelektív filmtényei és stílusa alapján fogalmazódtak meg.

Már a fent idézett általánosítások nagyon durvák, de mit szól ahhoz Fliegauf, ha a jogerős bírósági végzés az ő „művészi” értelmezésével ellentétes tényállást állapít meg? Visszavonja a filmjét? Az már késő. Leforgatták, bemutatták, Berlinben a zsűri nagydíjával jutalmazták. Ez lesz, ez marad a kép a nézőknek, a szakmának az eseménysorozatról és Magyarországról nagyon sok ember számára. Külföldön mindenképp. Ha a valóság és még inkább az igazság mást mutat majd meg a jog szerint, akkor a hír legjobb esetben is megjelenik, a *Taggespiel* és a hasonló lapokban mínuszos hírként, de attól a film, a díja, az ismertségi erőfőlénye révén a kollektív bűnösségnek a vádja megmarad stigmaként egész Magyarországra nézve.

A „Csak a szél” eredményesen megvezette a berlini nemzetközi zsűrit, amelyik nem tud vagy nem akar tudni Magyarország valós társadalmi és politikai viszonyairól, és az ihletül szolgáló bűnügyi eset tényeiről. A magyar állampolgárokat azonban remélhetőleg nem lehet elkápráztatni ilyen áldokumentarista „művészi” fikcióval. Lehet, hogy általában fordult el idehaza a közönség a magyarországi filmekről, de a díjazás és a nagyrészt dicsérő hangvételű sajtóvisszhang erőfőlénye sejtésem szerint nem tudja majd tömegével a film megtekintésére csalogatni a nézőket. Én a filmet a bemutató napján a kora esti órákban, az első vetítések egyikén tekintettem meg. Egyedül ültem egy több mint kétszáz férőhelyes teremben. Ilyen még nem esett meg velem, pedig kiskamasz korom óta lelkes mozirajongó vagyok.

Irodalom

A HM elismerte: kapcsolatban állt a romagyilkosságok egyik gyanúsítottja a katonai titkosszolgálatl (Népszabadság Online, 2010. augusztus 13.)

http://nol.hu/belfold/a_hm_elismerte__kapcsolatban_allt_a_romagyilkosságok_egyik_gyanusított_a_katonai_titkosszolgálatl

A KBH-nak volt információja a romák gyilkosainak „fegyverbeszerzési törekvéséről” (Népszabadság Online, 2010. augusztus 30.)

http://nol.hu/belfold/20100830-ki_mit_tudott_a_kbh-nal_

A Taggespiel c. német lap cikkéből idéz Vincze Barbara: Imádja a német sajtó Fliegauf Bence filmjét, *Origo*, 2012. febr. 17.

<http://www.origo.hu/filmklub/blog/hir/20120217-csak-a-szel-berlinale-2012-imadja-a-nemet-sajto-fliegauf.html>

Fliegauf Bence nyerte a zsűri nagydíját a Berlinálén, Fliegaufot idézi az *Origo*, 2012. febr. 18.

<http://www.origo.hu/hirmondo/filmklub/blog/osszeallitas/www.facebook.com/teamjacob/blog/dijak/20120218-berlinale-2012-csak-a-szel-arany-medve-fliegauf-bence.html>

Itthon többeknek ciki, Berlinben díjat érhet Fliegauf Bence romagyilkosságokról szóló filmje, *Kuturography* 2012. február 16.

<http://www.kultography.hu/2012/02/16/itthon-tobbeknek-ciki-berlinben-dijat-erhet-fliegauf-benedek-romagyilkossagokrol-szolo-filmje/>

Romagyilkosságok: K. Árpád pénzt keresni ment Izraelbe, Népszabadság Online, 2009. szeptember 2.

http://nol.hu/belfold/romagyilkossagok__k__arpad_penz_t_keresni_ment_izraelbe

Vincze Barbara, Gyenge Zsolt, *A szemét nem kellék, hanem valóság*, Origo, 2012. febr. 17.

<http://www.origo.hu/filmklub/blog/riport/filmfesztival/20120216-a-szemet-nem-kellek-hanem-valosag-csak-a-szel.html>